

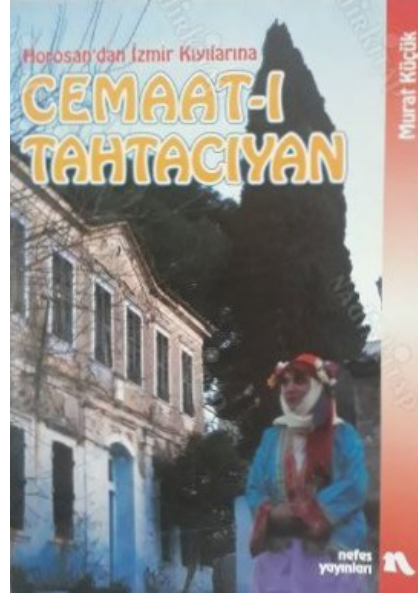
Murat Küçük, *Horasan'dan İzmir Kıyılarına Cemaat-i Tahtacıyan*, Nefes Yayınları, İstanbul, 1995.*

ERDİ DEMİR**

Anadolu coğrafyasında Tahtacılar olarak bilinen Alevi Türkmenleri konu alan bu çalışma, Anadolu halk kültüründe önemli bir yere sahip Tahtacıların, toplumsal tarihleri, kökenleri ve kültürlerini incelemektedir. Evvel Horasan, Anadolu, Tahtacının Tanıklığı, Erkan ile ve Doğum-Sünnet başlıkları ile 5 bölümden oluşan çalışmada Tahtacıların, gelenek ve görenekleri, düğünleri, nevrüz, inanç ve ritüelleri ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir. Tahtacılar üzerine yapılan çalışmaların genellikle onların etnik kökenleri ve inanç pratikleri üzerine yoğunlaştığı bilinmektedir. Bu çalışma ise sadece Tahtacıların etnik kökenleri ile sınırlı olmayıp; Tahtacıların toplumsal tarihleri, gelenek ve görenekleri, evlilik ve aile kurumları, gündelik yaşamlarını konu almıştır. Ağaçlerinin bakiyesi kabul edilen Tahtacı toplumu, Alevi Türkmen bir topluluktur. Cemaat-i Tahtacıyan ifadesine ilk kez Osmanlı Devleti'nin Tahrir defteri kayıtlarında rastlanılmıştır. Günlük hayatta Türkçe konuşan Tahtacılar, orman ve ağaç kesme, kerestecilik ve oymacılık gibi işlerle meşgul olduklarından Tahtacı ismini almıştır. Kendilerini Türkmen olarak tanımlayan Tahtacıların toplum tarafından Tahtacı olarak tanımlanması sadece mesleki faaliyetleri ile ilgili değildir. Nitekim tahtacı kimliğini oluşturan güçlü faktörlerin birisi de Alevilik inancı olmuştur. Tahtacıların Alevilik inancı Anadolu'da Alevilik inancını paylaşan diğer sosyal gruplardan farklılıklar arz etmektedir. Tahtacılar, Hacı Bektaş Veli ocağını kabul etmemekte olup Tahtacıların bağlı olduğu iki ocak bulunmaktadır. Bunlardan birisi İzmir'in Narlıdere İlçesi'nde bulunan Yanı Yatır ocağı ve Aydın iline bağlı Reşadiye kasabasında yer alan Hacı Emirli ocağıdır. Ocak terimi birisinin oğlu ya da belirli bir soydan gelen insanları nitelemek için kullanılan bir ifadedir. Uzun süre göçebe yaşayan Tahtacıların büyük bir kısmı yerleşik yaşama geçmiş olup; Çanakkale, Balıkesir, İzmir, Aydın, Muğla, Antalya, Mersin, Isparta, Denizli, Adana, Gaziantep ve Kahramanmaraş dolaylarında yaşamaktadırlar. Anadolu kültür dokusunun ayrılmaz bir parçası olan Tahtacılar; gelenek, görenek ve inanç bakımından Orta Asya Şaman kültürünün izlerini taşımaktadırlar.

Eserin birinci bölümü Evvel Horasan bölümünde, Anadolu sahasında yaşayan Alevi Türkmenler için özel bir yere sahip Horasan kültürel coğrafyası anlatılmıştır.

Coğrafi olarak Hazar Gölü'nün doğusu ile İran'ın kuzeyini kapsayan bölge, göçebe Türkmenler için bir yaşam alanıdır. Nişabur, Rey, Semerkand ve Belh

* Geliş Tarihi/Received: 07.03.2022, Kabul Tarihi/Accepted: 24.03.2022, DOI: <https://doi.org/10.34189/hbv.104.033>.

** Doktorant, Akdeniz Üniversitesi, Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Akdeniz Yeni ve Yakınçağ Araştırmaları Bölümü. E-mail: edemir.akdeniz@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3227-5984>.

gibi şehirleri içine alan bölge kültürel zenginlikleri ve çeşitlilikleri bakımından sınırlanamamaktadır. Sadece Oğuzların; Bayat, Çepni ve Peçenek Boylarından ibaret olmayan Horasan Bölgesi tarihsel olarak Şamanizm, Budizm, Musevilik, Hristiyanlık ve İslam gibi dinlerle yoğrulmuş bir yaşam alanı olmuştur. Yazar; artan nüfus, hayvan hastalıkları ve yeni otlaklar bulabilmek için X. yüzyılda göçebe Türkmenlerin Horasan Bölgesine göç ettiğini ve bu dönemde Gazne Devleti'nin bu bölgeye hâkim olduğunu belirtmektedir. Nitekim göçebe topluluklardan vergi toplayabilmek için göçebe Türkmenlerin bu bölgeye göç etmesine izin veren Gazneli Sultan Mahmut, bir araya gelen Oğuz Boyları ile baş edememiştir. Gazneli Sultan Mahmut'un ölümü sonrası yerine geçen oğlu Sultan Mesut'u 1040 Dandanakan Savaşı ile mağlup eden Oğuzlar, İran topraklarında Büyük Selçuklu Devleti'ni kurmuşlardır. 26 Ağustos 1071 Malazgirt Zaferi ile Anadolu topraklarına göç eden göçebe Türkmenler arasında Ağaçeri olarak tabir edilen Elbistan, Maraş ve Adana yöresine yerleşen bir grup yer almıştır. Faruk Sümer'e (1962, 528) göre ilk kez XVII. yüzyıl Osmanlı Devleti vergi kayıtlarının tutulduğu tahrir defterlerinde "Cemaat-i Tahtacıyan" olarak geçen bu grup, Toroslar 'da göçebe yaşayan, kerestecilik, ağaç oymacılığı ve işlemeciliği ile geçinen Alevi Türkmenlerdir.

Eserin ikinci bölümü Anadolu başlığında Tahtacıların Anadolu coğrafyasındaki toplumsal yaşamları, siyasi ve ekonomik faaliyetleri, inanç pratiklerinden bahsedilmiştir. Yazar, Tahtacı kimliğini oluşturan temel faktörün göçebe yaşam biçimi ve mesleki faaliyetler ile açıklanamayacağını bilakis Alevilik inancının bu kimliği oluşturan güçlü bir unsur olduğunu belirtmiştir. Tahtacılar, Malazgirt Savaşı (1071) ve doğudaki Moğol istilası sebebiyle Anadolu sahasına göç ettiği düşünülen Ağaçerleri'nin bakiyeleri kabul edilmektedir. Tahtacılar üzerine yürütülen akademik çalışmalar genel itibarıyla onların etnik kökeni ve inancı üzerine yoğunlaşmıştır. Alman teolog ve tarih bilimci Krizstina Kehl (1995, 108), Tahtacıların ölümlerini defnetme geleneklerinin Hristiyanların geleneklerine çok benzediğini belirtmiştir. Faruk Sümer'in "Ağaç eriler" isimli makalesi (1962) ve Yusuf Ziya Yörükân'ın (2002) Tahtacılarla ilgili çalışmaları Tahtacıların Alevi Türkmenler olduğunu ortaya koymaktadır. Yörükân; Tahtacılarda hırsızlık, yağmacılık ve haydutluk gibi eylemlerin olmadığını (Yörükân, 2002, 161), Tahtacıların dilencilik yapmadığını (Yörükân, 2002, 207), göçebelik dönemlerinde okuma yazma bilmediklerini (Yörükân, 2002, 210), çocuklarına Bekir, Osman ve Ömer gibi isimler vermemeye özen gösterdiklerini belirtmiştir (Yörükân, 2002, 211). Enver Behnan Şapolyo, Tahtacıların tavşan ve hindi eti yemediklerini, kavga ve münakaşa esnasında dahi "ayı" teriminin kullanılmadığını belirtmiştir (Şapolyo, 2013, 329). Nitekim Orta Asya Şaman kültüründe ayılar, bereket kültürü anlamına gelmektedir. Bu yönüyle Tahtacı inancının Orta Asya'da yaşamış Türklerin inanışlarıyla büyük bir benzerlik taşıdığı görülmektedir.

Tahtacıların konuştukları dilin Türkçe olması, gelenek ve göreneklerin diğer Türk unsurlarla benzeşmesi, Alevilik inancını benimsemiş olmaları dikkat çekicidir. Tahtacıların, Azerbaycan, Horasan ve İran üzerinden Anadolu'ya göç eden ve 1240 yılında Babailer isyanına katılan göçebe Türkmenlerden olduğu düşünülmektedir. Günümüzde Tahtacılar, Kaz Dağları'ndan Toroslara kadar uzanan kıyı hattı boyunca çeşitli şehirlerde yaşamlarını sürdürmektedirler. Uzun süre göçebe yaşayan Tahtacıların büyük bir kısmı yerleşik yaşama geçmiş olup; Çanakkale, Balıkesir, İzmir, Aydın, Muğla, Antalya, Mersin, Isparta, Denizli, Adana, Gaziantep ve Kahramanmaraş dolaylarında yaşamaktadırlar. Yazar, cumhuriyetin ilan edildiği

dönemde Tahtacı oymaklarının yaklaşık 18.000 ila 20.000 olduklarını bu sayının takriben 100.000 olabileceğini belirtmiştir. Çıblak (2003, 31) Tahtacıların sayılarının yaklaşık 300.000 ile 400.000 arasında olabileceğini değerlendirmektedir. Esen (2021, 21) yerleşik yaşama geçen Muğla-Antalya Yöresi Tahtacıları üzerine yürütmüş olduğu çalışmada; göçebelikten yerleşik yaşama geçen Tahtacıların geçimlik ekonomik yerine piyasa ekonomisine geçiş yaptıklarını, eğitim seviyesinin yükselmesiyle beraber dinsel törenlere katılım ve ilginin azaldığını belirtmiştir. Toplumsal değişme, iletişim ve bilgi teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler; Tahtacıların toplumsal yaşamı ve gündelik yaşam pratiklerinde değişmelere yol açmıştır.

Eserin üçüncü bölümü Tahtacının Tanıklığı başlığında İzmir Yöresinde yaşayan Tahtacıların dinsel pratikleri, Tahtacı anıları ve görüşmelere yer verilmiştir. Tahtacıların inanç yönünden Sünni Müslümanlara mesafeli olduğunu aktaran yazar, Tahtacıların endogami (iç evlilik) ve kapalı bir toplum yapısına sahip olduklarını belirtmiştir. İzmir'in Yunan işgali sırasında dağlara sığınan Tahtacılar, kendi aralarında organik bir dayanışma ağına sahip olmuşlardır. Kendilerine özgü kültürel karakteristikleri bulunan Tahtacılar, Anadolu sahasında yaşayan diğer Alevi gruplardan farklı bir görünüme sahip olmuştur. Nitekim Tahtacılar, Anadolu Aleviliğinde önemli bir yere sahip Hacı Bektaş Veli ocağını kabul etmemektedirler. Tahtacıların bağlı olduğu iki ocak bulunmaktadır. Bunlardan birisi İzmir'in Narlıdere ilçesinde yer alan Yanı Yatır ocağı, ikincisi Aydın ilinde bulunan Hacı Emirli ocağıdır. Ocak, belli bir kişinin oğlu ya da soyundan gelen insanları ifade etmek için kullanılan bir tabirdir. Bu ocaklara bağlı dedeler, hasat zamanı başladığı zaman Tahtacı köylerini ve yerleşkelerini ziyaret ederek hayır duasında bulunmakta ve cemaatlerinden yardım parası toplamaktadırlar. Tahtacı kültüründe dedelere verilen bu paraya "nezir" adı verilmektedir. Dedeler Tahtacı cemaatleri ziyareti sonrasında yerine vekil tayin ederek başka Tahtacı cemaatlerini ziyarete gitmekte ve bu ziyaret senede bir kez yapılmaktadır.

Eserin dördüncü bölümü olan Erkan ile kısmında Tahtacı adetleri, Alevilik inancı, Muharrem ayı, Tahtacı inanışlarına ait folklorik unsurlara yer verilmiştir. Tahtacı Aleviliğinde dört kapı vardır. Bunlar; musahiplik, aşinalık, peşinelik ve çiğildaşlıktır. Bu dört kapı; Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikat kapılarını temsil etmektedir. Bu inanışın temelinde olgun bir insan olabilmek, Hakk'a ulaşabilmek arzusu yatmaktadır. Tahtacılar göre mürşit, Hz. Muhammed rehber ise Hz. Ali'dir. Musahiplik yani yol kardeşliğine kabul edilen canların, ahlaki olgunlukları ve erdemli davranışları ile topluma örnek olmaları beklenir. Tahtacılar cem adı verilen, kadınların ve erkeklerin birlikte katılabildiği dinsel törenler icra etmektedirler. Cem törenleri genellikle perşembe günlerini cuma gününe bağlayan akşamlarda icra edilmektedir. Cem törenlerini yönetecek dede, tören başlamadan önce toplanan cemaate aralarında birbiriyle küs, dargın veya kavgalı olan varsa öne çıksın demektedir. Dedeler, küsler ve kırgınların olduğu bir toplumda cem töreni icra etmenin bir anlamı olmayacağını söyledikten sonra dargın olanlar varsa barıştırılır ve tören başlar. Semah törenlerinde ise bedenün günahahtan arındığı inancı Tahtacılar da yaygındır. Bedenün aşkını dışa vurduğu semah törenlerine dışarıdan yabancılar kabul edilmemektedir. Dedeler, semah esnasında günahların af olması, gönülden geçen muradın hâsıl olması, semah dönen kişinin evinin ve ocağının huzurlu olması için hayır dualarında bulunmaktadır.

Tahtacılar için kutsal sayılan Muharrem ayı, Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesini, acı ve hüznü temsil etmektedir. Muharrem ayında

on iki imamı simgeleyen on iki gün oruç tutan Tahtacılar, 10 gün boyunca adet gören canlıların etini yemez ve su içmezler. On gün oruç tuttuktan sonra elbise ve çamaşırlarını yıkayabilen Tahtacılar, on ikinci günde aşure adı verilen bir tür tatlı yaparak komşularına ve ihtiyaç sahibi insanlara bu tatlıyı ikram etmektedirler. Tahtacılar başları dara düştükleri zaman, hastalık ya da bir sorunla karşılaştıklarında adakta bulunma geleneğine sahiptir. Tahtacıların adağı genellikle şekerli hamur tatlısı olmakla beraber kendilerince kutsal gördükleri horozdur. Nitekim horoz (Cebrail), Tahtacı örfünde geceleri ve gündüzleri öterek sürekli Allah'ın ismini zikreden, insanların ibadet etmesini hatırlatan kutsal bir canlıdır. Bu sebeple Tahtacılar, Allah'a adak olarak sunulacak en değerli canlının horoz olduğunu kabul etmektedirler. Tahtacı geleneğinde Nevruzlar, Hz. Ali'nin doğum günü demektir. Nevruz vakti, altı mayıs sabahı, Hz. İlyas ve Hz. Hızır'ın bir çeşme ya da dere başında buluşacağına inanılmaktadır. O gün birbirinden güzel yemekler, içecekler ve tatlılar hazırlanmaktadır. Tahtacılar genellikle o gün işe gitmemekte ve güzel elbiselerini giyerek mezarlıklara ölü ziyaretine gitmektedirler. Mezarlıkta yiyeceklerin ve içeceklerin ölen kişiler tarafından tadılacağı inancını taşıyan Tahtacılar, o gün hep beraber eğlenerek uçurtma uçurma, çocukları sevindirme ve fakirleri doyurma gibi etkinlikler düzenlemektedirler. Çocuklara güzel hediyeler veren Tahtacılar, komşu ve akrabalarına yiyecekler ikram ederler. Böylece olgun davranışları ile Hakk'ın gönül rızasını kazanacaklarına inanırlar.

Çalışmanın son bölümü olan Doğum-Sünnet kısmında Tahtacıların doğum adetleri, nişan ve evlilik törenlerinden bahsedilmiştir. Aile kurumunun özellikleri, aile tipleri ve düğün adetleri bakımından Tahtacıların, diğer Alevi gruplardan farklı bir karaktere sahip oldukları söylenebilir. Doğum, Tahtacılar için bereket ve mutluluğun sembolüdür. Dünyaya gelen bebeği kucağına alan Tahtacı dedesi, üç defa “Hz. Muhammed'e salavat, Allahümme Salli Ala Seyyidina Muhammed” diyerek salavat getirir, adın falanca olsun, ömrün hayırlı, bereketli olsun demektir. O gün çeşitli yemekler ve içecekler hazırlanır, komşulara ve akrabalara ikram edilir. Çocuğun kırkı çıkmadan başka bir kadınla aynı odada kalmasına izin verilmez, kırk gün yıkanmaz ve anne çocuğuna kırk gün sırtını dönerek yatmaz. Kırkı çıkınca Dede hanımı (Anabacı) gelerek hayır duaları eder ve çocuk yıkanarak güzel elbiseler giydirilir. Çocuğun dişleri çıkmaya başlayınca buğday kaynatılarak bir türlü tatlı ya da muhallebi yapılır. Sonrasında yiyecekler komşulara dağıtılır. Tahtacılar erkek çocuklarına Hz. Ali'den önce halifelik yapan Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ı hatırlatmamaları için Ömer, Osman ve Bekir gibi isimler koymamaya özen göstermektedirler. Nitekim Tahtacıların inanışlarına göre İslam dini peygamberi Hz. Muhammed'in vefatından sonra halifelik makamı Hz. Muhammed'in amcasının oğlu ve damadı Hz. Ali'nin hakkıdır. Dolayısıyla Hz. Ali'nin hakkını yiyen kimselerin isimlerini taşımak Tahtacı geleneğinde hoş karşılanmamaktadır.

Tahtacıların önem verdiği diğer bir kurum ise evliliğdir. Eş seçme anne ve babanın sorumluluğuna bırakılmış görünmektedir. Yörüklerle ve Sünni diğer gruplara kız vermemeye özen gösteren Tahtacılar, kendi içlerinde ve akraba grupları arasında evlilik yapmaktadırlar. Oğullarının istediği kızla evlenebilmesi için kız tarafının ne düşündüğünü öğrenmek isteyen erkek tarafı ebeveynleri bir haberci aracılığıyla kız tarafının ne düşündüğünü öğrenir ve sonrasında harekete geçer. Kız tarafı, anne ve babasının rızası önemlidir. Kız isteme merasiminde dedenin huzurunda gerçekleşir.

Dede, kız tarafı ile erkek tarafı anne ve babalarını yanına çağırır. Dedenin önüne oturan ebeveynlere hitaben dede: “Allah’ın emri ve peygamberin kavliyle ile kızınızı falanca oğlumuz isteriz, ne dersiniz? Gönül rızanız var mıdır?” diye üç kere sorduktan sonra merasimi tamamlar. Nişan günü konuşulur ve zaman dilimi belirlenir. Güzel yiyecekler ve içeceklerin misafirlere ikram edildiği nişan gününde dede yüzükleri takarak “Peygambere salavat, Allahümme Salli Ala Seyyidina Muhammed, salavat getirenin akıbeti hayır olsun” der ve yüzükleri takar. Tahtacılar düğün töreni bayrak dikme merasimi ile başlar. Düğün yapılan eve bayrak dikene bir miktar para verilir. Düğün günü büyük kazanlarda yemekler pişirilir ve misafirlere içecekler sunulur. Kadın arkadaşları tarafından süslenen gelinin beline kuşağını babası bağlar. Gelinin babası, “Ya Allah, Ya Muhammed, Ya Ali” diyerek gelinin kuşağını kuşatır. Bu gelenek Tahtacılar namusu simgelemektedir. Babasının hayır duasını alan gelin, davul ve zurna eşliğinde baba ocağından ayrılarak eşyalarıyla birlikte evlendiği eşinin evine gelmektedir.

Sonuç olarak, Anadolu halk kültürünün zengin folklorik unsurlarını içinde barındıran Tahtacı kültürü, inanç ve değerler sistemi bakımından Türk kültür ve geleneklerini temsil etmektedir. Günlük konuşma dili ve ibadet dili Türkçe olan Tahtacılar; orta boylu, al yanaklı, siyah ince kaşları ve güler yüzleriyle Oğuz Türklerinin en güzel suretleri ve örneklerini oluşturmuşlardır. Misafirperverlik ve yardımseverlikleri ile bilinen Tahtacılar, gelenek ve göreneklerini yaşatan kapalı bir toplum özelliğine sahiptirler. Bu çalışma, Anadolu coğrafyası ile Tahtacıların tarihsel ve toplumsal geçmişlerine ışık tutması bakımından önemlidir. Alan yazında Tahtacılarla ilgili akademik çalışmaların etnisiteye odaklandığı bilinmektedir. Bu sebeple çalışmanın alan yazına düşünsel ve kültürel açıdan katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bir kültürün yeniden ve yeni formlarla kendisini yenileyebilmesi, tekrardan üretilebilmesi o kültürün zenginliğini yansıtmaktadır. Tahtacıların yaklaşık 800 yıllık tarihleri, dil, inanç, gelenek ve göreneklerini muhafaza edebilmiş olmaları köklü bir kültüre sahip olduklarını ortaya koymaktadır.

Kaynaklar/References

- Çıblak, Nilgün. (2003). “Mersin Tahtacı Kültüründeki Terimler Üzerine Bir Deneme”. *Folklor / Edebiyat Dergisi*, 9/34 (2003), 217-238.
- Esen, Nühket. (2021). “Göçebelikten Yerleşikliğe Geçerken Tahtacılar”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 100 (2021), 11-24.
- Kehl, Kristina. (1995). “Tahtacı Geleneklerinde İslam Dışı Öğeler”. *1. Akdeniz Yöresi Türk Toplulukları Sosyo-Kültürel Yapısı Tahtacılar Sempozyumu Bildirileri*, (26-27 Nisan 1993). 107-115. Ankara: Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Müdürlüğü Yayınları, 1995.
- Küçük, Murat (1995). *Horasan’dan İzmir Kıyılarına Cemaat-i Tahtacıyan*. İstanbul: Nefes Yayınları.
- Sümer, Faruk. (1962). “Ağaç-Eriler”, *Belleten*, 26/103 (1962), 521-528.
- Şapolyo, Enver Behnan. (2013). *Mezhep ve Tarikatler Tarihi*. İstanbul: Milenyum Yayınları.
- Yörükân, Yusuf Ziya. (2002). *Anadolu’da Aleviler ve Tahtacılar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.